

HRVATSKI TIPOGRAFI I TISKARA »KURYKTA«

Vlado Oštrić

Godine 1898. krčki je biskup Antun Mahnič (1850—1920) osnovao tiskaru koju je nazvao starim imenom Krka. »Kurytka« je bila prva tiskara u Krku i radila je od rujna 1899. do listopada 1920, kada je prestao redovni rad.¹ Pojava krčke tiskare nije bila rezultat nekog značajnijeg razvitka u Krku (grad tada ima oko 1600 stanovnika), nego je izraz agilnosti i planova za javnu djelatnost. A Mahnića krčkog biskupa od 1897. do 1920. godine). Kao jednoj od vodećih ličnosti slovensko-hrvatskog klerikalizma Mahniću je vlastita štamparija bila nužan materijalni oslonac za idejno-političku djelatnost, posebno u okviru istarske pokrajine.² Kao revnom biskupu Kvarnerskih otoka štamparija mu je olakšavala pribavljanje potrebne literature i tiskanića. Kao crkveni funkcioner u sjeverojadranskom području Hrvatske, Mahnič je bio zainteresiran i za glagoljicu pa je »Kurykta« bila opremljena i za glagoljski tisak u vezi sa crkvenim potrebama i djelatnošću krčke Staroslavenske akademije.³ Zbog ovih namjena, djelatnost »Kurykte« ima političko, crkveno i kulturno povijesno značenje.⁴ Zbog svega toga nesumnjivo je od koristi razmotriti ima li u poviesti »Kurykte« pitanja koja bi još trebalo uočiti i historijski osvijetliti.

Organizaciju i poslovanje »Kurykte« prikazao je M. Polonijo. Probleme radnika u toj tiskari on međutim nije obuhvatio, tek je jednom rečenicom nagovijestio da ih je bilo. Međutim, kad se pregleda pristupačna građa, vidi se da su ti problemi »Kurykte« bili prilično veliki i značajni i da su izazivali znatnu pažnju zainteresiranih faktora — tipografskih organizacija izvan krčke sredine.

Te pojave pružaju razlog za pisanje ovog članka. Prema podacima koje pruža upotrebljena građa (list Hrvatskog tipografskog društva »Hrvatski tipograf« izlazio je u Zagrebu od 1898. do 1920, i nekoliko podataka u društvenim zapisnicima) ovaj članak može pridonijeti historijatu »Kurykte« jer oslanjajući se na prikaz M. Polonija, govori o temi koju on nije obuhvatio, te je zbog toga od neke koristi i za krčku povijest, te za povijest Mahnićeve djelatnosti, a pridonosi ponešto i upoznavanju organizacije i djelatnosti istarskih tipografa do

1914, što je historiografski nepoznata tema. No u prvom redu, ovaj je članak koncipiran kao prilog upoznavanju interesa tipografa Hrvatske i Slavonije za probleme tipografa u drugim zemljama i pokrajinama, posebno hrvatskim i jugoslavenskim, i veza s njima, a to je historiografski prilično malo poznata tematika.

* *
*

1. Austrijski su tipografi u doba osnivanja Kurykte« bili organizirani po pokrajinama, bez razlike na narodnosti, a pokrajinska su društva bila povezana u savez za cijelu Austriju (austrijsku polovicu Austro-Ugarske monarhije). Tipografi Primorja (Gorice, Trsta i Istre) bili su organizirani u »Societá dei tipografi del Litorale« sa sjedištem u Trstu (osnovano godine 1879). Društvo je izdavalo list »Il Risveglio«. Ostala tipografska društva djelovala su u sličnim okvirima, u skladu sa svojim pravilima, odnosno zahtjevima koje su postavljali organi vlasti prilikom potvrđivanja pravila: ugarsko društvo u okviru Ugarske (s izuzetkom požunskog društva koje se priključilo ugarskome kasnije), Hrvatsko tipografsko društvo — HTD (nezavisno od ugarskoga) u okviru Hrvatske i Slavonije, a riječko u odvojenom okviru Rijeke (kasnije se povezalo s ugarskim društvom).

Za »Societá dei tipografi del Litorale« M. Polonijo kaže da je bila talijanska i liberalna organizacija,⁵ no to su jednostrano date značajke. U društvu ima i Hrvata i Slovenaca (Talijani doduše pretežu i društvo djeluje na talijanskom jeziku). Bilo je tu i pristaša liberalne stranke i drugih građanskih stranaka, dakako i socijalista. Samo društvo, kao ni ostala tipografska društva, nije bilo političko, nego je ujedinjavalo radnike tipografske struke unutar određenog područja i na programu sindikalne, potporne i kulturne djelatnosti. Iako Polonijo na probleme oko tiskare gleda okom suvremenika, ipak se mora reći da »neprijazan stav« društva prema »Kurikti« nije proizlazio iz nacionalnih (talijansvo) i političkih (liberalizam) nego klasnih razloga, odnosno zastupanje interesa radnika prema poslodavcima. Društveni povjerenik među tiskarskim osobljem imao je, kaže Polonijo, »zadatak da budno pazi na održavanje tarife i izazivlje sukobe s upraviteljem«. ⁶ Ovo prvo je točno, no drugo je proizlazilo iz prvog i nije bilo nikakav posebni zadatak povjerenika.

2. Krk se nalazio unutar radnog područja primorskog društva u Trstu. Godine 1899. društvo je imalo 268 članova, slagara i tiskara (i 23 litografa u Trstu), među njima i 3 člana u Krku.⁷ Situacija je dakle bila normalna; sva tri slagara bili su članovi tipografske organizacije, što znači da su i odnosi u tiskari bili po svoj prilici normalni, tj. i da se tiskara vjerojatno držala odredaba cjenika (radnog i tarifnog pravilnika) za austrijske tipografe. Pravilnik je bio obavezan za sve organizirane tipografe, a njegovo je točno primjenjivanje u svim tiskarama bila stalna i važna briga svake tipografske organizacije.

Cini se da su se problemi radnih i tarifnih odnosa uskoro pojavili.

Godine 1905. dolazi u »Kurykti« do prvog štrajka. O tom štrajku imamo malo podataka, objavljenih tek dvanaest godina kasnije.⁸ Štrajk je »inscenirao« kako kaže Crnković (to će ovdje značiti »izazvao«, »skrivio«) Ivan Kuzmić »kršeć i cjenik i ocrnjivajući tipografičko društvo u Trstu«.⁹ Kuzmić se angažirao u traženju štrajkolomaca te je otišao u Rijeku, »ali ga riječki drugovi od tadašnjeg 'Nov. lista' izlemaše i dadoše zatvoriti radi zavođenja radnika, te je tek na intervenciju svojih zaštitnika na Krku pušten na slobodu«.¹⁰ Kuzmić je iznenada, u svibnju iste godine, otišao iz Krka. (Crnković kaže da je pobjegao, što ukazuje, kao i incident u Rijeci, na zaoštrene odnose u vezi sa štrajkom) te je nakon toga otvorio malu tiskaru u Koprivnici. Štrajk je prema tome bio 1905. godine, prije svibnja.

Ta su zbivanja morala biti poznata HTD-u preko veza s tršćanskim društvom, pa u tim okolnostima ne iznenađuje što te godine »Hrvatski tipograf« donosi prvi napad na poslovanje tiskare, što je ujedno prvi neposredni spomen »Kurykte« u tom listu.¹¹ List naglašava da »naše bratsko tršćansko društvo, u područje kojega spada ovo mjesto« ima već od postanka krčke tiskare s njom »neprestano razne sporove«. Spominje se »da je ovo mjesto skoro uvijek zatvoreno za knjigotiskarske organizovane radnike«, što znači da je uprava tiskare došla u sukob s tipografskim društvom oko vršenja cjenika, vjerojatno i prije štrajka te godine, te je društvo, ne mogavši riješiti spor, proglasilo bojkot »Kurykte«, možda u nekoj ranijoj zgodi, a sigurno za vrijeme štrajka. Ta mjera, dodajmo, nije ništa izuzetno. Tipografske je organizacije primjenjuju kao privremenu mjeru za vrijeme tarifnih pokreta ili štrajkova, da bi zaštitila sudionike u pokretu od lokauta (kolektivnog otpuštanja), odnosno štrajkaše od štrajkolomaca, a kao trajnu mjeru, ako se ni pregovorima ni štrajkom ne uspije rješiti spor. List dalje donosi pismo upravitelja tiskare Josipa Dminića, upućeno upravi Hrvatske katoličke tiskare u Zagrebu, u kojem traži objašnjenja o nekim točkama cjenika, pa ga komentira, ističući da je uprava tiskare očito nesposobna kad ne razumije ustanove cjenika, pa su i zato prilike takve da je tiskara zatvorena za organizirane tipografe. Vjerojatno je da se kapelan J. Dminić koji je bio upravitelj od 1901. do 1908. godine nije lako snalazio u svim poslovima oko tiskare. Treba istaći da ga »Hrvatski tipograf« napada zato što kritizira postavljanje nestručnjaka na rukovodeća mjesta u tiskarama, smatrajući da u takvim slučajevima lakše dolazi do povreda cjenika, a teže ga se ispravlja.

Krajem 1905. godine saznajemo više o problemima unutar tiskare preko pisma koje su »Hrvatskom tipografu« uputila trojica krčkih slagara.¹² Iz pisma uočavamo da je fluktuacija radne snage velika (to je općenita pojava upravo u manjim tiskarama sa neuređenim radnim i tarifnim odnosima). Tiskara je bila zatvorena (ovdje to znači bojkotirana) »radi raznih brutalnosti koje se, nanašahu ovdje uposelnim drugovima« (taj je navod očito u vezi sa štrajkom prije svibnja t. g.).

Uprava se tome suprotstavila šaljući ponude za zaposlenje, te je dobila jednog slagara (Vilima Pavlića) koji je poslužio kao štrajkolomac, te je postao poslovođa, očito nakon naglog odlaska I. Kuzmića (zanimljiv je krčki naziv za poslovođu koji se ovdje spominje, »maestro bâbô«). Slagari ga optužuju zbog uvođenja radnog vremena od 12—14 sati i drugih povreda cjenika (cjenikom je regulirano vrijeme od 9 sati), posebno za obavljanje poslova za koje nije plaćen (tipografska organizacija općenito teži za tačnim određenjem vrsta poslova i njihove cijene, pa je osjetljiva na obavljanje raznih poslova koji nisu predviđeni cjenikom). Osobito mu zamjeravaju i to što u ponudama za zaposlenje nudi vrlo povoljne uvjete koje kasnije, kad radnik dođe, ne ispunjava, pa tako vara radnike koji traže posao. Stoga upozoravaju drugove da ne prihvaćaju posao u Krku prije nego se raspitaju kod tršćanskog društva i nagovještavaju borbu za poštovanje cjenika.

Sredinom slijedeće godine javlja se »Hrvatskom tipografu« slagar Milan Adamić te piše o prilikama u »Kurykti«.¹³ Upravitelj J. Diminić, saznajemo iz pisma, trebao je jednog slagara, te se sporazumio s tršćanskim društvom, koje je nakon dogovora da će se držati cjenika, pristalo da u Krk dođe Adamić, organizirani slagar. Adamić u pismu ističe probleme na koje je naišao. Ističe izrabljivanje naučnika, koji moraju raditi svakojake druge poslove, a ne slagarske (»ovi naučnici imaju mnogo izgleda, da postanu umjesto knjigotiskarskih, pomoćnici knjigovežkih pomoćnika«), te kaže da se od naučnika zahtijeva »posao stamparskih djevojaka, stamparskog, strojarskog te napokon i knjigovežkog sluge i listonoše«, a uz premalenu plaću. Kako nemaju škole, »osim seoske normalke«, a rade na strojevima koji u Austriji sve više izlaze iz upotrebe, dopisnik se boji da se uopće neće moći kvalificirati za posao slagara,¹⁴ te konstatira da je povrijeđen cjenik, a i obrtni zakon, u pogledu odredaba za naučnike. Interesantno je da je D. Brusić, potpisnik pisma objavljenog 16. rujna 1905, promijenio držanje, promijenivši status u tiskari gdje su mu povjereni poslovi faktora). Adamić mu zamjera sudjelovanje u izrabljivanju i krivoj izobrazbi naučnika te nekorektne postupke prema slagarima.¹⁵ E. Crnkoviću, društvenom povjereniku, Adamić priznaje kolegijalnost, odanost društvu i zastupanje drugova u pitanju cjenika, ali mu predbacuje da se nije angažirao u naučničkom pitanju »koje je kod nas najaktuelnije«. Vidimo da Adamić sam namjerava intervenirati kod tršćanskog društva u toj stvari. Adamić apelira također i na biskupa Mahniča da se zauzme za sređivanje prilika u tiskari.^{15a}

Da su prilike u »Kurykti« i dalje ostale nesređene, razabiremo iz notice u »Hrvatskom tipografu« iz 1907. godine. Noticom se upozorava da se »u tiskari 'Kurykte' na Krku događaju u pogledu cjenika razne nepodopštine«, te se svatko tko bi se išao tamo uposliti morao prije raspitati u sjedištu »Società dei tipografi del Litorale« u Trstu.¹⁶

Iste godine, 26. travnja izbija međutim u »Kurykti« štrajk. Spor je najprije nastao zbog traženja slagara i tršćanskog društva da se u tiskari zaposli i jedan strojar, a zatim zbog sukobljavanja upravitelja

tiskare J. Diminića s društvenim povjerenikom Kamenskim. U sporu je posredovao delegat tršćanskog društva Podgornik te je štrajk obustavljen nakon četiri dana, čini se, s kompromisom povoljnim za slagare (kasnije se, naime, spominje i strojar među radnicima u tiskari).¹⁷ »Kurykta« je vjerojatno tada opet prihvatila austrijski knjigotiskarski cjenik, što će imati određenu ulogu u događajima iz 1909. godine.

Do novog štrajka dolazi na Krku 1909. godine. Upravitelj je tiskare u to doba (1909—1911) kapelan Mato Brusić.¹⁸ Do štrajka je došlo zbog problema oko pridržavanja cjenika, a bio je dugotrajan i žestok. Zbog toga je privukao pozornost hrvatskih tipografa, a sudionicima u događajima ostao je, kako ćemo vidjeti, u vrlo živom sjećanju.

Najaktivniju ulogu na poslodavačkoj strani imao je opet I. Kuzmić koji se te godine vratio na Krk i bio ponovo poslovođa. Stoga su vijesti i sjećanja o štrajku vezani osobito za njega.

Štrajk je izbio, može se prosuditi, sredinom svibnja 1909, a trajao je oko dva i pol do tri mjeseca (nažalost, datumi nisu točno zabilježeni).¹⁹ Pažnju zagrebačkih tipografa privukla je jedna koincidencija. U isto vrijeme došlo je do dugotrajnog i oštrog štrajka u Katoličkoj tiskari u Zagrebu. Uprava te tiskare borila se svim sredstvima da slomi štrajk kojem je HTD pružilo odlučnu podršku. Treba istaći da su tipografi, strukovno organizirani radnici, bili općenito antiklerikalno nastrojeni, bez obzira na razlike u idejnim i političkim uvjerenjima, a crkvene su poslodavce općenito u međunarodnim razmjerima smatrali tvrdokornim protivnicima radničkih interesa. U takvim okolnostima oni su zapazili i štrajk u »Kurykti«. Na sastanku zagrebačkih tipografa 6. lipnja 1909, kada se raspravljalo o problemima Katoličke tiskare, tema rasprave bio je štrajk u »Kurykti«. Nikola Vukojević, socijalist i aktivist u tipografskoj organizaciji, govorio je o izrabljivačkim tendencijama u Katoličkoj tiskari pa kaže i ovo: »A u tome nastojanju nisu oni osamljeni. Njihova braća na otoku Krku baš u ovo vrijeme provode u svojoj biskupskoj tiskari, t. zv. »Kurykta« isto ono što i ovi, te je tamo kako javlja tršćansko društvo, došlo također do štrajka, o čemu će još danas biti ovdje govora. Dakle, kako vidite, gospoda su si srodna, oni svuda idu istim načinom, istim sredstvima — za istim ciljem.«²⁰ Vukojević je u diskusiji dao novih informacija o štrajku. Nabrojio je važnija djela koja se štampaju na Krku,²¹ upozorivši da treba, dok traje štrajk, odbiti njihovo štampanje na području HTD-a (tj. u Hrvatskoj i Slavoniji).²²

U to je doba povjerenik tršćanskog društva bio E. Crnković. On je doskora iznio neke zanimljive pojedinosti. Od njega saznajemo da je upravitelj Katoličke tiskare dolazio u Trst, nastojeći da preko tamošnjeg tipografskog društva pribavi radnike. Društvo je dakako odbilo da mu pribavi štrajkolomce. Upravitelj, dr Pazman, pokušao je nagovoriti Crnkovića da dođe, zajedno sa ostalim krčkim štrajkašima, u Katoličku tiskaru, što je ovaj, kao organizirani tipograf, dakako odbio.²³

Na samom Krku borba je bila vrlo oštra. U početku je uprava »Kurykte« pokušala ishoditi intervenciju političko-upravne vlasti, tra-

žeći da se jednog slagara prisili na rad, drugoga silom vrati na Krk, a trećega (vjerojatno Crnkovića koji je Zagrepčanin) »šupira« u Hrvatsku. U tome međutim nisu uspjeli. Kuzmić je nato dobavio štrajkolomce no oni su se, kada im je Crnković razjasnio situaciju, ne htijući biti štrajkolomci, vratili natrag. Kuzmić je nagovarao krčke mladiće, pa čak i djevojčice, da dođu na naukovanje u tiskaru, ali tada bez uspjeha. Situacija je bila tako zaoštrena da je Kuzmić dva puta napao Crnkovića (drugi put je osuđen na zatvor i plaćanje sudskih troškova). Povrh toga širene su različite glasine namijenjene demoraliziranju štrajkaša.²⁴

Štrajkaši su imali podršku tršćanskog društva koje im je davalo potporu u visini plaće, a i putnu potporu kod traženja zaposlenja, a povjereniku i putne troškove. Pomažući štrajk, društvo je potrošilo nekoliko hiljada kruna.²⁵ Društvo je osim toga posredovalo u sporu, preko svog delegata Josipa Kuhara, kojega kasnije nalazimo kao poslovođu u tiskari Tomičić u Opatiji.²⁶ U sporu je posredovalo Cjenično povjerenstvo tršćanskog društva (organ društva za posredovanje u cjeničnim sporovima),²⁷ a kad to nije uspjelo, tršćansko društvo se obratilo obraničkom sudu (mješoviti organ radnika i poslodavaca za arbitražu u poslovima oko cjenika). Kad ni to nije uspjelo, jer je uprava »Kurykte« odbila da uopće prizna cjenik, a time i nadležnost obraničkog suda, »Kurykta« je bila isključena iz austrijske principal-ske (poslodavačke) organizacije.²⁸

Upornost uprave »Kurykte« prisilila je tršćansko društvo da digne ruke od štrajka. Štrajkaši su uz pomoć društva potražili drugdje posao. Crnkovića, npr. nalazimo kasnije, 1912. u Trstu. »Kurykta« je bila blokirana, odnosno zatvorena za svakog organiziranog tipografa.²⁹ Taj je bojkot, zbog međusobne povezanosti tipografskih organizacija, imao međunarodnu (međudržavnu) vrijednost. »Kurykta« je ubuduće mogla računati samo na neorganizirane tipografe, obično slabije radnike, a uvijek oštro osuđene i bojkotirane kao radničke izdajice od strane organiziranih tipografa.

3. Vijesti o »Kurykti« što ih još nalazimo u »Hrvatskom tipografu« dobro ilustriraju te okolnosti. Sredinom 1910. list objavljuje kratko upozorenje, »da od drugova nitko ne prima kondicije (zaposlenje) u tiskari »Kurykte« na otoku Krku u Istri.«³⁰ Nešto kasnije upozorava, na osnovi jednog dopisa iz Krka, na stanje u tiskari; prikraćivanje zarada, obavljanje privatnih poslova za poslovođu, grubost upravitelja. Oštro osuđuje upravu tiskare i pita se da li su Mahničju poznati ti odnosi.³¹ Slijedeće godine list donosi pismo jednog tipografa koji je, neinformiran o stanju, došao u Krk. Sticajem prilika taj je član HDT, nakon dulje nezaposlenosti u Mitrovici, stigao preko Zagreba i Rijeke u Krk, a da se nije raspitao o prilikama. Stupivši u posao, saznao je da tiskara ne radi po cjeniku i našao se u neprilici, osobito zato što je došao u opasnost da ga, zbog primanja zaposlenja u blokiranoj tiskari, osude i bojkotiraju tipografske organizacije. U toj neprilici obratio se za pomoć HTD-u, moleći da mu nađu kakav posao.

HDT je posredovalo kod tršćanskog društva, uz komentar kojim kritizira propust tog tipografa: »Moguće je da je C. kao neiskusni nasjeo poznatim izrabljivačima u Krku, pak će bratsko društvo za Istru u tom slučaju blaže postupati. Tako se događa svakom koji mimoilazi društvene ustanove glede namještenja knjigostiskarskih pomoćnika. Kad je već voda do grla, kasno je tražiti pomoć.«³²

U takvim okolnostima razumljivo je da je stav organiziranih tipografa prema I. Kuzmiću bio izvanredno oštar. Godine 1912. javlja se Kuzmić iz Krka (dopisom od 16. svibnja 1912) s jednom inicijativom koja bi trebala ponovo pokrenuti s mrtve točke pitanje organiziranja vlasnika štamparija.³³ U tom su pitanju bili zainteresirani i radnici u štamparijama, jer očekuju da bi u odnosima organizacija prema organizaciji, mogli lakše osigurati da se svi vlasnici štamparija pridržavaju ugovorenog cjenika, a radnicima bi koristila i veća poslovna solidnost poslodavaca. Kuzmić upozorava na probleme knjigotiskarstva u Hrvatskoj i Slavoniji, kao što je npr. međusobna nelojalna konkurencija. On smatra da se ti problemi mogu riješiti samo organizacijom knjigotiskara, pa poziva vlasnike štamparija da mu se jave kako bi se mogla u Zagrebu sazvati knjigotiskarska skupština. Na ovaj prijedlog stigla su međutim dva oštra odgovora. Poslovođa Josip Kuhar iz Opatije upozorava da »Kurykta« spada u austrijsko primorje (Trst, Istra i Gorica) gdje postoji i cjenik i organizacija radnika i organizacija poslodavaca, pa kad bi predlagač »imao volju za svjestan rad i napredak, bio bi u prvom redu član istih udruga, te nastojao da upošljava organizirane radnike i članove društva«. Kuzmić sam radi u tiskari koja posluje na način koji bi trebao biti spriječen predloženom organizacijom poslodavaca. Kuhar podsjeća na Kuzmićevu ulogu u štrajku 1909. godine i upozorava da on i danas radi u blokiranom tiskari u koju dovodi štrajkolomce.³⁴ Slično, ali još oštrije, odgovara iz Trsta 2. lipnja 1912. E. Crnković. I on podržava ideju o organizaciji vlasnika štamparija u Hrvatskoj i Slavoniji, ali je ne prihvaća ako ideja dolazi od Kuzmića. Upozorava na njegovu ulogu u štrajku 1909. godine i razloge zbog kojih »Kurykta« nije u austrijskoj organizaciji. Dalje upozorava da »Kurykta« ima poslovnih teškoća i zato što zbog odbijanja cjenika ne može dobiti zaista dobre radnike, te optužuje Kuzmića zbog izrabljivanja zaposlenih, a i varanja radnika kojima nudi posao.³⁵ Oba su dopisa već korištena za prikaz štrajka 1909. godine, a na ovom mjestu dobro ilustriraju odnose nakon te zadnje dugotrajne borbe u »Kurykti«.

4. Odnos hrvatskih tipografa prema »Kurykti« zaključuje jedna epizoda u godinama prvog svjetskog rata. Potkraj 1917. prijavio se I. Kuzmić za upis u HTD. Društveni odbor je rutinski zaključio da treba prije toga priložiti uobičajenu dokumentaciju (liječničku svjedočbu, personalije i drugo).³⁶ Spomen njegova imena u zapisniku potaknuo je međutim E. Crnkovića, koji se tada nalazio u Zagrebu, da upozori na zbivanja oko »Kurykte«. On iznosi Kuzmićevu ulogu u štrajkovima iz 1905. (prvi njegov boravak u Krku) i 1909. (drugi boravak u Krku), a i neke druge optužbe, te još poneki podatak.

Tako saznajemo da je Kuzmić kasnije htio postati upraviteljem tiskare u Pazinu, ali je tršćansko društvo to spriječilo, pa se morao opet vratiti u Krk. Crnković se nadalje zgraža kako se Kuzmić »jedini štrajkolomac čitave Istre« usuđuje moliti članstvo u HDT-u. Taj je dopis imao učinka. Kuzmić nije bio primljen za člana.³⁸

* *

*

Sa odbijanjem Kuzmićeva članstva zaključuje se prikaz odnosa između hrvatskih tipografa i tiskare »Kurykte«. Njihov interes za krčku tiskaru prirodno proizlazi iz veza što ih HTD održava s drugim tipografskim društvima, a posebno s tipografima hrvatskosrpskog jezika. U vezi s tim treba istaći da je »Hrvatski tipograf« postao glasilo tipografa hrvatskosrpskog jezika izvan Hrvatske i Slavonije. Tome doprinosi i pokretljivost tipografa u potrazi za poslom. Oni se učlanjuju u društva na čijem se području nalaze, ali često održavaju i dalje veze sa Zagrebom. Iz ovih okolnosti proizlazi interes hrvatskih tipografa za one tipografske sredine u Istri koje su pretežno hrvatske kao npr. Krk, Volosko-Opatija, Lovran. Znajući iz iskustva i obaviještenja da su crkveni poslodavci (ne samo katolički) za radnike često vrlo loši poslodavci s kojima treba voditi oštre i zamorne borbe, ocijenili su takvom i »Kuryktu«. Razumljivo je da ih klasna svijest navodi na vrlo kritičan stav prema upravi »Kurykte«, a radnička solidarnost na podršku radnicima te krčke tiskare u njihovim štrajkovima i u drugim prilikama. I jedno i drugo, a također i duh organiziranosti, mora izazvati vrlo žestok stav prema onim pripadnicima vlastitih redova koji prelaze na stranu poslodavaca. Nesumnjivo je daje uprava »Kurykte« imala svoje razloge za odnose prema radnicima koje smo ovdje donekle upoznali. Ti su razlozi bili dijelom ideološke prirode, (klerikalno shvaćanje radničkog pitanja), a zatim dijelom i poslovne prirode (financijske teškoće, konkurencija jeftinoćom usluga),³⁹ no razlozi su bili u suprotnosti sa bitnim značajkama i tendencijama tipografske organizacije, bez obzira na različita ideološka i politička opredjeljenja tipografa. Zbog svega toga moralo je doći do borbe, čiji smo tok ovdje pokušali prikazati.

BILJEŠKE:

¹ Historijat te tiskare rekonstruirao je Mate Polonijo, *Štamparija »Kurykta« u Krku*, Jadranski zbornik V, Rijeka—Pula 1962. 116—138.

² Za prikaz Mahničevih ideja u okviru slovenske povijesti usp. Ferdo Gestrin — Vasil Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, Ljubljana 1966, 210—213. Za Mahničevu ulogu u istarskoj političkoj povijesti usp. Vjekoslav Bratulić, *Političke stranke*

u Istri za vrijeme narodnog preporoda, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik, Zagreb 1969, 313—317; Jaroslav Šidak — Mirjana Gross — Igor Karaman — Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914*, Zagreb 1968, 187—191. O djelatnosti A. Mahniča usp. i Petar Strčić, *Novinstvo Hrvata u Istri do 1947. godine*, Istarski mozaik, 1968. br. 4, 214—215.

³ Usp. Hrvatsku enciklopediju 1, Zagreb 1941, 131, s. v. *Staroslavenska akademija u Krku* (Vjekoslav Štefanić) i Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1950, isto.

^{4a} U tom je smislu koncipiran i prilog Vlade Oštrića, *O vezama i suradnji između istarskih i sjevernohrvatskih grafičkih radnika do prvog svjetskog rata za znanstveni skup u povodu proslave 50-godišnjice »Labinske republike«*, Rabac, 2—3. III 1971. U tom su širem sklopu ukratko obuhvaćena i zbivanja oko »Kurykte«.

⁴ U vezi s ovi musp. i vrlo savjesnu rekonstrukciju izdanja »Kurykte« M. Polonija, n. dj. 121—137.

⁵ M. Polonijo, n. dj. 118.

⁶ Isto.

⁷ U Trstu je bilo 198 članova, Gorici 38, Gradiški 1. Članstvo u Istri: Pula 21, Rovinj 1, Poreč 1, Kopar 2, Volosko 2, Krk 3. V. Hrvatski tipograf (dalje: HT), 31. VIII 1900. M. Polonijo, n. dj. 119, bilježi da su u tiskari radila redovito tri slagara. Osim njih tiskara je imala upravitelja, faktora (poslovođu), naučnike i knjigoveže.

⁸ HT 24. XI 1917 (Jedna šugava ovca). Autor je Ernesto Crnković, slagar koji je radio na Krku (M. Polonijo, n. dj. 119, spominje ga nabrajajući poslovođe, no ne vidimo kada je bio poslovođa; u zbivanjima u kojima ćemo ga spominjati, Crnković sudjeluje svakako kao slagar), Crnković je kasnije radio u Trstu, pa poznaje događaje iz prve ruke. Crnković je bio više godina u Krku. Vjerojatno je upravo kao poslovođa potpisivao brojeve 1—5 »Pučkog prijatelja« god. 1907. (u svojstvu odgovornog urednika).

⁹ M. Polonijo, n. dj. 119, spominje I. Kuzmića iz Koprivnice među poslovođa te kaže da je više puta bio poslovođa (to potvrđuju i podaci iz »Hrvatskog tipografa« koje ćemo u daljnjem prikazu koristiti).

¹⁰ HT 24. XI 1917. Incident na Rijeci samo je drastičan primjer izvanredno oštrog odnosa prema štrajkolomcima. Organizirani tipografi su u tom pogledu bili krajnje oštri bez obzira na različita idejna i politička opredjeljenja.

¹¹ HT 23. IX 1905. (*Sbilja spremna uprava tiskare*).

¹² HT 16. XII 1905. (*Kakovich li sve drugova imadel*). Potpisani su E. Cr-ć (Ernest Crnković, društveni povjerenik u tiskari — op. V. O.), D. Kam-v, D. Br-ć (Domenico Brusić — op. V. O.).

¹³ HT 12. VIII 1906. (*Glas sa otoka Krka*).

¹⁴ M. Polonijo, n. dj. 119, ukratko spominje osposobljavanje domaćih mladića za — na Krku nov — štamparski zanat.

¹⁵ Ta se pojava može često opaziti među tipografima (a i kod drugih radničkih slojeva). Težnja za promjenom osobnog društvenog statusa, što se obično postiže mjestom poslovođe, odnosno upravitelja, ili otvaranjem vlastite tiskare, u mnogim slučajevima dovodi do potpune promjene stava prema tipografskoj organizaciji i njenim nastojanjima nakon što se takva težnja ostvari. Prateći život Hrvatskog tipografskog društva nalazimo brojne slučajeve takvih »klasnih prijelaza«.

^{15a} Čini se da su se prilike na kraće vrijeme popravile. HT 17. XI 1906. bilježi da u Istri (s Trstom i Goricom), Koruškoj i Kranjskoj »nema tiskare u kojoj ne bi vladali tarifalni odnošaji«.

¹⁶ HT 20. IV 1907. (*Tiskara »Kurykte« na Krku*).

¹⁷ HT 11. V 1907. (*I opet tiskara »Kurykte« na Krku*). Uredništvo je obećalo da će opisati tok štrajka, ali to na žalost nije učinilo.

¹⁸ M. Polonijo, n. dj. 119.

¹⁹ HT 12. VI 1909, 2 i 3, 24. VII 1909, 3. Opaska u »Pučkom prijatelju« br. 14, 30. V 1909, da taj broj nije mogao izaći 20. V, tj. po redu izlaženja,

»radi male neprilike u tiskari, u kojoj se štampa. Sada je čitava stvar u toliko uređena, da je listu osigurano redovito izlaženje«. Ukazuje, može se prosuditi, na početak štrajka i mjere da se rad u tiskari nastavi i bez štrajkaša.

²⁰ HT 12. VI 1909, 2.

²¹ »Hrvatska straža«, »Pučki prijatelj«, »S. S. Eucharistia«, »Acta Curiae episcopalis Veglensis« (isto, 3).

²² Isto.

²³ HT 24. VII 1909. (*Pazman u lovu za »štrajkbreherima«*). U štrajku su bila tri slagara i jedan strojar.

²⁴ Isto (Na Krku, 20. srpnja).

²⁵ Isto, HT 1. VI 1912.

²⁶ HT 1. VI 1912. (J. Kuhar kaže da je bio delegat »prije 5 godina«, no to će biti zabuna, jer analiza ostalih podataka pokazuje da on ne misli na štrajk 1907. nego na onaj 1909. godine).

²⁷ HT 24. VII 1909, 1.

²⁸ HT 15. VI 1912, 1.

²⁹ HT 1. i 15. VI 1912. Na takav ishod utjecale su po svoj prilici, i pojave nesolidarnosti sa štrajkašima. U dopisu od 20. VII (HT 24. VII 1909) dopisnik se žali »na 'kolegijalnost' drugova u Senju, koji su se izdajnički prihvatili slaganja 'Hrvatske straže'«. No do toga je došlo, može se reći, i zato što je »Hrvatska straža« početkom 1909. postala »Glasilo Leonova društva u Senju« (v. »Hrvatsku stražu« 1909, 12). Nakon promjene izdavača časopis je lakše promijenio, u doba štrajka, i tiskaru.

³⁰ HT 11. VI 1910. (*Opetovano upozorujemo...*).

³¹ HT 11. VIII 1910. (*U biskupskoj tiskari u Krku...*).

³² HT 4. XI 1911. (*I opet jedan*). Slučaj tog slagara (V. A. Čerina) spominje u dopisu od 2. VI 1912. (HT 15. VI 1912) i E. Crnković. Govori o izrabljivanju u »Kurykti« (slika je, npr., plaćen 25% manje nego što određuje cjenik), pa kaže: »Na jedinog radnika — štrajkbrehera — V. A. Čerina ne ću se ni osvrnuti, ali gg. principal i moji drugovi lako će shvatiti, kako je tom mladiću oko duše, kad je nedavno molio naše društvo da ga uzme pod svoje okrilje.« — Iz dopisa spomenutog tipografa dade se zaključiti da je »Kurykta« tada poslovala samo s jednim slagarom, oslanjajući se pretežno na pomoćne radnike. Prijelazom »Pučkog prijatelja« u Pazin (od broja 26, 20. IX 1911) smanjio se, po svoj prilici, paso u »Kurykti«.

³³ HT 18. V 1912. (*Za organizaciju knjigotiskarskih principala...*)

³⁴ HT 1. VI 1912. (isti naslov).

³⁵ HT 15. VI 1912. (isti naslov).

³⁶ Zapisnik odborske sjednice 7. XI 1917, HT 10. XI 1917, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, fond Saveza grafičkih radnika Jugoslavije, kutija 35, Knjiga zapisnika upravnih odbora 1907—1920, 324.

³⁷ HT 24. XI 1917. (*Jedna šugava ovca*).

³⁸ Zapisnik odborske sjednice od 2. XII 1917, HT 7. XII 1917, AIHRPH, SGRJ k. 35 UO 1907—1920, 326. Da je razlog tome upravo njegova djelatnost na Krku, pokazuje obrazloženje odbora u originalu zapisnika: »Ivan Kuzmić, ne prima se za člana, niti uz doprinešenje liječ. svjedodžbe i personalija, na temelju uzajamnosti (austr.) društva u Trstu«. Ovdje su dakle djelovale odredbe po kojima se može odbiti članstvo tipografima koji su se ogriješili o koje drugo tipografsko društvo (to se običavalo provjeravati kod društva iz čijeg područja je taj član došao, a i kod drugih društava, putem štampe).

³⁹ Na poslovnu stranu problema ukazuje i M. Polonijo, n. dj. 116, 118.

Résumé

LES IMPRIMEURS CROATES ET LA TYPOGRAPHIE »KURYKTA«

La période d'activité de l'imprimerie »Kurykta« à Krk s'étalait entre 1899. et 1920. Elle a été fondée par l'évêque Mahnič. Dans l'imprimerie étaient employés jusqu'à trois imprimeurs et le personnel adjoint. Les imprimeurs de Krk étaient assemblés en Société des imprimeurs du Littoral (c'est à dire de Trieste, Istrie et Gorica) mais comme Croates, ils maintenaient aussi des liens avec la Société des imprimeurs croates (pour les territoires de la Croatie et la Slavonie) et son journal »Hrvatski tipograf« (»L'imprimeur croate«). Ce journal publiait des rapports et des informations sur l'état de la typographie. Se heurtant à des grosses difficultés de gestion la direction ne s'en tenait pas au tarif et rendait toujours plus difficiles les conditions de travail. Les ouvriers s'opposaient à la direction en s'appuyant à la solidarité internationale des imprimeurs. Ceux-ci étaient traditionnellement méfiants de leurs employeurs ecclésiastiques qui avaient été souvent les ennemis de la classe ouvrière.

En 1905 et 1907. ils se mettent en grève. Une grève de trois mois en 1909. n'a pas eu de succès mais dès lors la typographie était boycottée. Dans ces émeutes les imprimeurs organisés avaient pris une attitude sévère envers les briseurs de grève.

Traduit par Oscar Kisić

**Spomenica
gimnazije »Čedo Žic«
u K r k u
1921 - 1971**

**K R K
1971**

KRČKI ZBORNIK

POVIJESNOG DRUŠTVA OTOKA KRKA
PODRUŽNICE POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

SVEZAK 3

Urednički odbor:

dr BRANKO FUČIĆ

PETAR STRČIĆ (glavni urednik)

RIKARD ŽIĆ

RUDOLF ŽIĆ

Urednik ovog sveska:

FRANJO MATEJČIĆ

Slika na koricama:

ANTON DEPOPE (Motiv grba grada Krka)